

FUNDERINGAR KRING DEMOKRATI

*Edmilson Brito Rodrigues**

I ett av sina budskap återger Subcomandante Marcos följande fundering: ”Man måste fortsätta att få världen att snurra, tills vi vet vart vi är på väg. En del vill nog inte ha det så, de vill hellre att världen står still och att ingenting förändras. När världen snurrar finns ju inga ’där nere’ och ’där uppe’, men när världen står still finns det alltid människor ’där nere’ och ’där uppe’, och det är alltid samma människor.” Den som sagt detta är en gammal vis mayaindian, läromästare i det som kallas nyzapatismen.

Denna tanke är grundläggande när vi föreställer oss hur vi skall förändra verkligheten. Organisations- och kampformerna måste i varje läge vara uttryck för de utsugna och förtryckta klassernas behov, så som de har formats av historien, och stå i samklang med de konkreta betingelserna för samhällsproduktionen i ett givet ”samhällsrum” (nationell nivå)¹. Sålunda menar jag att vi idag måste hitta politiska lösningar som omfattar alla kampformer, även ta över statliga institutioner. Vi lever ju i ett samhälle som är offer för en ”ojämlikt uppbyggd globalitet”, för att använda ett uttryck av sociologen Ricardo Antunes. Världen är i grunden orättvist ordnad, i dagens samhälle råder en ordning utan ordning, grundad på marknadens logik och profithunger, och de människor som ständigt befinner sig i toppen vill inte att världen skall snurra.²

Olika teorier om den allena rådande staten vill övertyga oss om att statens uppgift är att tjäna det gemensamma bästa, som om det vore möjligt att bortse från klassintressena i samhället. Den nyliberala globaliseringen hävdar teorin om minsta möjliga stat för att ge kapitalet (”marknadsguden”) största möjliga frihet. Aldrig tidigare har världen varit så kontrollerad av juridiska och politiska rättsnormer styrda av profitens logik som i dagsläget. Den brasilianske filosofen och geografen Milton Santos har sagt att det i botten av de argument för en krympt stat som dagligdags serveras oss, väsentligen ligger ett behov hos globaliseringens drivkrafter av en stat som flexibelt anpassar sig till deras intressen. Privatiseringarna är ett symptom på att kapitalet blivit extremt glupskt, vill ha mer och till slut allt. När de globaliserade kapitalen skall etablera sig på olika platser kräver de dessutom att dessa befrias från hinder för att möjliggöra tunga investeringar som förändrar

* Edmilson Brito Rodríguez, Arkitekt och lärare vid UFRA, Amazon-områdets landsbygdsuniversitet. Han har skrivit en uppsats om Amazonområdets utveckling och har en Master i Utvecklingsplanering från delstaten Pará's Universitet, Avdelningen för Högre Studier om Amazonområdet. Före detta borgmästare i Belém, huvudstad i delstaten Pará, Brasilien.

¹ Om begreppet bildande av ”samhällsrum” se SANTOS, Milton, *Espaço e sociedade: Ensaios*. Petrópolis: Vozes, 1979

² Zapatisternas nationella befrielsearmé. Budskap vid öppnandet av den 2:a Amerikanska Konferensen för Mänskligheten och mot Nyliberalismen. Subcomandante Marcos, Chiapas, Mexiko, Belém do Pará, Brasilien. ”En la América que pregunta”; december 1999, utdrag ur citat som finns med i boken där jag är medförfattare: GENRO, Tarso, SILVA, José Dirceu de O., RODRIGUES, Edmilson, *Instituições Políticas no Socialismo (“Politiska institutioner i socialismen”)* – 1:a utgåvan – São Paulo: Perseu Abramo, 2001, sid. 21 e 22 (Coleção Socialismo em Discussão).

geografin i de områden man valt ut. På så sätt får staten till slut mindre resurser till hela det sociala området. Inte så att staten försvinner eller krymper, utan den finns inte där för befolkningens intressen. Dock är staten stark, närvarande och anpasslig när den ställer sig i det dominerande kapitalets tjänst. ³

För hundra år sedan uppmärksammade Lenin statens roll som redskap för att försvara de härskande klassernas intressen. ”Om den politiska makten i staten utövas av en klass vars intressen sammanfaller med folkflertalets, så kan faktiskt offentliga angelägenheter styras i enlighet med folkflertalets vilja. Men om den politiska makten utövas av en klass vars intressen skiljer sig från folkflertalets, blir styrandet av offentliga angelägenheter i enlighet med folkflertalets vilja ofelbart en bedrift, eller också kommer folkflertalet slutligen att undertryckas. ⁴

En ny rättsordning förutsätter ändrade styrkeförhållanden mellan samhällsklasserna, det vill säga deras större eller mindre förmåga att utöva suveränitet och makt. Det råder inget tvivel om att den demokrati som styrs av profitens logik gör anspråk på att rättfärdiga sin ordning, som vore det fråga om en maktutövning som är neutral gentemot de olika samhällsklasserna. Enbart folkligt förankrade former av praktisk demokrati kan vederlägga detta ideologiska rättfärdigande av en demokrati i kapitalets tjänst, samtidigt som en annan genuint folklig rättsordning skapas.

Den liberala staten har skapat demokratiformer grundade på representativitet. Senare tiders historia har givit oss olika erfarenheter av deltagande demokrati som hållit sig inom den kapitalistiska ordningen och som just därför har givit upphov till konflikter och spänningar. I dessa erfarenheter kan vi skönja en möjlig framtid där jämlikheten inte bara är retorik utan en dynamisk och social process där folket tar makten över redskapen för lokal planering och förvaltning och de sociala missförhållandena blir allt mindre.

Begreppet demokrati är kopplat till olika slags *formell* representation och brukar tolkas som den representation som resulterar ur val till parlament eller verkställande regeringsmakt. Detta lagfästa förfarande begränsar varje medborgares demokratiska rättigheter till att gå och rösta när det är val. Därför krävs i grunden annorlunda demokratiska former, där varje medborgare spelar huvudrollen i sin egen historia, en framtid där deltagande inte inskränker sig till att gå och rösta och inte heller innebär att man överlåter bestämmanderätten över den egna framtiden på andra, utan detta skall vara en kulturell gärning och vara en del i vardagen.

För inte länge sedan gjorde America Vera Zavala en teoretiskt studie som tar sikte på demokratin i ett flerdimensionellt perspektiv. I ett mycket grundligt forskningsarbete visar hon på dialektiken i dagens historiska skede mellan den till sin natur totalitära nyliberala globaliseringen (det som Milton Santos kallar för globalitarism) och folkligt motstånd världen över, där olika erfarenheter av deltagande demokrati bildar motmakter som utgår från *underklassen*, för att tala med Gramsci. Hon observerar att ”demokratin har fått stå

³ SANTOS, Milton. Por uma outra Globalização: do pensamento único à consciência universal. (“För en annorlunda globalisering: från det enda tänkesättet till universell medvetenhet”) Rio de Janeiro: Record, 2000. p. 66.

⁴ LENIN, V. I. Lenin: política/organizador (“Lenin: politik/organisation”) FERNANDES, Florestan. 2^a ed., São Paulo: Ática, 1978 (Grandes Cientistas Sociais; 5), p. 66-67.

tillbaka när globaliseringen omreglerat världen, men den har också skapat nya förutsättningar för motstånd, för demokrati rörelser och för fler experiment som syftar till att utveckla och öka deltagandet i demokratin. Överallt i hela världen pågår det idag olika rörelser och olika strider. Till följd av det växande demokratiska underskottet på global nivå och även ända ner till lokal har en demokrati rörelse fötts. Den handlar om konkret kamp, organisering och om mobilisering. Även om de allra flesta strider förs på den lokala nivån hänger de samman med den globala. De utgör alla sammantaget kampen mot den nyliberala globaliseringen och syns starkast i den globala rättviserörelsen – en mångfald av motståndssätt och alternativ.”⁵

Till de exempel på deltagande demokrati som America Vera Zavala har granskat (Buenos Aires, Kerala och Bengalen, Venedig, Belém, Porto Alegre och Palestina) kan man också lägga den kubanska revolutionen, zapatisternas autonoma regering i Chiapas, den bolivarianska revolutionen som utvecklas av Venezuelas folk och det baskiska folkets nationella debattforum Nazio Ertabaida Gunea, bland andra exempel som är konkreta bidrag i kampen mot den nyliberala globaliseringen och hävdar principerna om folklig suveränitet och/eller folkens rätt till självbestämmande som solidarisk, internationalistisk och potentiellt socialistisk praxis.

Det är alltså en uppgift för krafterna i det demokratiska och folkliga lägret att utforma ett strategiskt projekt som alternativ till den liberala samhällsmodellen.⁶

I dagens läge är världens alla hörn drabbade av nyliberalismen, en modell för kapitalistisk ackumulation som för att kunna utvidga denna ackumulation krymper statens roll, motarbetar all politik som syftar till att trygga sociala rättigheter, avskaffar rättigheter som har erövrats under många år av folklig kamp, krossar nationell suveränitet, försvagar gemenskapen mellan människor och folk, internationell solidaritet och andra alternativa värderingar, och tvingar på oss en kultur präglad av individualism och egen nytta i samklang med privategendomens logik, där de tillgångar som produceras i samhället allt mer koncentreras till ett välmående fåtal, till priset av en växande mängd utslagna människomassor.

Kulturella värderingar som gör anspråk på att vara allmängiltiga griper in i människors tillvaro i stad och land, på regional och nationell nivå. Ett samhälles värderingar är avgörande för hur det samhället ser ut och om det skall lyckas skapa eller bevara olika sätt att överbrygga ojämlikhet mellan olika sociala grupper och geografiska områden. Vilken uppgift har de politiska krafter som är kritiska mot nyliberalismen i dagens historiska skede, när de får en reell möjlighet att ta över styret av en stad eller ett land, oavsett om de har gjort ett strategiskt åtagande att övervinna kapitalismen?

När de demokratiska och folkliga krafterna tar över en statsapparat, en juridisk och politisk institution som lyder marknadssamhällets logik, vad har de då för möjligheter och

⁵ VERA-ZAVALA, América. Deltagande demokrati. www.americavz.com, 2005, s. 10.

⁶ Se RODRÍGUES, Edmilson Brito. La ciudad, una nueva cultura participativa, el poder popular. (“Staden, en ny deltagande kultur och folkmakten”) I: Gobernabilidad democrática, planeación del desarrollo y participación política y ciudadana / Seminario Taller Gobierno Capacitación, Medellín: IPC, 2005 (Cuadernos de Democracia y Ciudadanía, nº 3)

begränsningar när det gäller att bidra till reella och inte bara kosmetiska förändringar inom ramen för sin maktutövning? Vi vet att det inte går att övervinna strukturella problem med en politik på lokal nivå, att den ekonomiska makropolitik som orsakar arbetslöshet och allt värre gissel som barnadödlighet, analfabetism och våld i olika former, beslutas på nivåer som ligger bortom både den lokala och den nationella. Samtidigt vet vi att den lokala nivån också är avgörande för den globala och att den nationella har större förutsättningar att driva på strukturella förändringar. Vad göra när vi har möjligheter att vinna regeringsmakten och samtidigt är medvetna om att det inte är möjligt att inom det rum som utgörs av en viss bestämd stad eller ett land till fullo förverkliga drömmen om ett rättvist, demokratiskt, solidariskt och lyckligt samhälle? Vi måste våga ta över detta rum och vara medvetna om att även om det inte går att genomföra socialismen i ett enda svep, så kan folket här uppleva nya former av politisk styrning av statsapparaten, och att här finns utsikter till att genomföra ett projekt för förändring. Vi måste vara helt på det klara med att det är en strukturell kris vi upplever i detta skede av historien, så som Milton Santos har uttryckt det. Därför alstrar lösningar som inte tar sikte på strukturen bara ännu mera kris. Sådant som normalt framställs som lösningar är för det mesta ett uttryck för egenintresse hos aktörer som strävar efter hela makten, och det är till syvende och sist just dessa lösningar som skapar kris. Santos framhåller också att "Pengarnas och informationens tyranni är produktionens hörnpelare i dagens globaliserade kapitalism". Utan att kontrollera människors sinnen skulle det inte gå att härska med ekonomins hjälp. Samverkan mellan pengarnas tyranni och informationens tyranni – "ett enda sätt att tänka" – bidrar till att skynda på de processer som leder till totalt herravälde.

En folklig regerings politiska och organisatoriska projekt skall vara förnyande och revolutionär i praktisk gärning. Det måste finnas en förmåga att hålla hoppet vid liv, liksom drömmen om människans frigörelse, om ett lyckligt och helt annorlunda samhälle. Ett demokratiskt och folkligt styre som satt som mål att omvandla den sociala verkligheten måste ge den kulturella och politiska dimensionen en central och strategisk plats. Om värderingarna inte ändras, blir det inte någon ändring på någonting, utan det "enda tänkesättets" ideologi kommer att vara förhärskande.

Under århundradenas gång har konservativa krafter styrt överallt i världen. Med ytterst få undantag har dessa krafter fullständigt behärskat statsapparaterna. Till skillnad från tidigare långa perioder med formell diktatur på olika platser i världen, så har idag överväldet oftast blivit legitimt med hjälp av folkets röster, i sig ett bedrägligt sätt att vinna makten, eftersom den borgerliga demokratin är en parodi på demokrati. Vi får ifrågasätta de politiska makthavarna, men de kan sitta kvar där de är med argumentet att "det är vi som styr, eftersom rättsstaten, 'demokratin', tillåter oss att agera på detta sätt för det folk som valt oss". Denna "demokrati", som begränsar sig till att val hålls med jämna mellanrum, får rättfärdiga den totala åtskillnad som råder mellan dessa "folkföreträdares" intressen (flertalet makthavare) och folkets verkliga intressen (folkflertalet, eller de som lever på sitt eget arbete). Vilka är orsakerna till att denna gamla maktordning fortfarande består? Orsakerna hittar vi framför allt i de kulturella värderingar som är förhärskande idag.

Att skapa en ny politisk kultur i samhället där folket spelar huvudrollen måste vara en central målsättning för ett styre som har föresatt sig att förändra samhället. Att helt krossa de värderingar som har sin rot i egennytta och individualism och bygga upp nya värderingar

som utgår från tanken på en ny värld, en ny relation mellan män och kvinnor som uttrycker sig genom att samverka fritt och demokratiskt, i solidaritet, broderskap och kärlek.

Bara folket kan vara subjekt i samhällsomvandlingen. Den spontanistiska föreställningen om att makten bör förhålla sig politiskt neutralt är hyckleri. Ingen makt är neutral, lika litet som den som med armarna i kors ser en liten flicka våldtas och inte anmäler missdådaren och inte gör något alls för att få stopp på våldet. Indirekt är han också delaktig i våldet. En uttalat neutral hållning bidrar inte minst till att bibehålla ”status quo” i samhället. Hur få ihop den motsägelse som det innebär att hävda att både folket och makthavarna skall vara subjekt i samhällsomvandlingen? Självklart måste vi välja principen om folkets bestämmanderätt gentemot makthavarna, men samtidigt ge makthavarna rätten att via statsapparaten bidra till genomförandet av ett framtidsprojekt som tar tillvara folkets intressen.

Att bygga upp en *icke-statlig offentlig sfär* för planering och social kontroll av staten kan vara ett utmärkt politiskt verktyg om man vill börja förändra en politisk kultur som genomsyras av borgerliga värderingar och samla krafter för de strukturella förändringar som behövs för att förverkliga drömmen om en ny värld. En sådan icke statlig offentlig sfär skall respektera självbestämmanderätt för den del av befolkningen som i sociologiska termer anses organiserad och för den övervägande del av befolkningen som betraktas som icke organiserad, men som är aktiv i macumba och candomblé, i kristna sammankomster, i grupper som ägnar sig åt folkkonst, i hjälparbete i lokalsamhället och andra former av kulturell kamp för rätten till värdiga levnadsförhållanden, och på så vis är delaktig i historien.

“Stadskongressen” i Belém⁷ – ett projekt som gått ut på demokratiskt uppbyggd planering med folkligt deltagande – har bidragit till att bygga upp en sfär inom det offentliga som är fristående från staten. Det har kunnat ske genom att man skapat rum för strategisk debatt, politiskt beslutsfattande och folklig kontroll av beslutsfattandet i staden och hela statsapparaten, framför allt på det kommunala området. Under en tid när staden hade ett folkligt styre, från 1997 till 2004, uppmuntrades och finansierades denna sfär av kommunledningen.

Stadskongressen i Belém radikaliserades från 2001. Man införlivade erfarenheter från de fyra åren med Deltagande Budget under PTs (Partido dos Trabalhadores) första mandatperiod (1997-2000) och använde sig av erfarenheterna av demokrati och folkligt deltagande i bland annat Porto Alegre och Belo Horizonte. Man tog också till sig de traditioner av folkligt deltagande och organisation som fanns inom en rad yrkesområden och sektorer, t ex hälsovård, utbildning, socialhjälp, erfarenheter från de olika kommunråden (kvinno-, utbildnings-, hälsovårdsråden m.fl.). Påpekas kan att en del råd, till exempel hälsovårdsrådet, omorganiserades. Dessa hade haft renodlat byråkratiska funktioner, och kom nu att spela en politisk roll och förbättra medborgarnas kontroll över statsapparaten och statens agerande. De resultat som erhöles med Ungdomarnas Deltagande Budget, den centrala roll som spelades av den Deltagande Budgetens Råd och det

⁷ Tanken att bilda “Stadskongressen” som permanent offentlig sfär för folkligt deltagande i utformning och genomförande av utvecklingsplanen för staden uppstod, när man fann att övriga redskap för deltagande demokrati inte räckte till.

revolutionerande experimentet med Råden för Tillsyn och Kontroll av den Deltagande Budgeten, med flera former för folkligt deltagande och folklig kontroll samlades i en enda process som fick namnet Stadskongressen, som bland andra målsättningar hade till uppgift att bli ännu ett steg på vägen i skapandet av en ny politisk kultur som alternativ till de värderingar och den ideologi som var förhärskande. Kort sagt, en ny demokratisk praxis med deltagande och renodlat folklig förankring.

Om man i beslutsfattandet har som mål för ögonen att blott och bart reformera ett befintligt samhälle, hur radikala reformerna än är, så landar man till slut i en upprepning av samma politiska kultur som går ut på att administrera lokala angelägenheter. Man kan hantera kriser på ett sakkunnigt sätt, men utan att bidra nämnvärt till att göra det lokala, regionala eller nationella rummet till något betydande forum för folklig kamp för att åstadkomma strukturella förändringar i samhällsrummet som skall utmyнна i ett projekt för en framtid med demokrati, rättvisa, jämlikhet och välbefinnande, nämligen socialismen.

Sökandet efter en ny politisk kultur, att i grunden förändra produktionssättet och bygga ett socialistiskt samhälle som strategisk målsättning, är inslag i de deltagandeprocesser som kan leda till att man skapar icke statliga rum inom det offentliga, till medvetandegörande om rättigheter och utövande av rätten till värdighet, till att folket får spela en aktiv roll i planering av framtiden och kontroll av staten. På så vis kan folklig suveränitet och kamp och deltagande demokrati ses som siamesiska tvillingar.